

दिव्यांग बालकांच्या भावनिक, बुद्धीमत्ता व सामाजिक परिस्थिती अभ्यासण्याकरीता चाचणी विकसीत करून त्यांचा दिव्यांग बालकांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर होणाऱ्या परिणामकारकतेचा अभ्यास

संशोधक

प्रा.विश्वास मोगरे.

प्रा.डॉ.अविनाश एम.कोहळे.

शैक्षणिक दृष्ट्या विविध प्रकारच्या मुलांचा विचार करतांना देशातील दिव्यांग बालकांच्या व दिव्यांगांच्या विकासाच्या दृष्टीने “दिव्यांग कायदा १९९५ व त्याच कायद्यात सुधारणा करून दिव्यांग कायदा २०१६.” सुरू करून दिव्यांगांच्या विकासाच्या दृष्टीने जे पाऊल उचलले ते सकारात्मक व प्रेरणादायी आहे. सशक्त, सुदृढ आणि निर्व्यंग मूल असावे. व त्यांच्या संगोपनात आपण आपलेच सिंहावलोकन अनुभवाने हे खरे तर प्रत्येकाचेच स्वप्न असते. मात्र काही स्वप्नांना दिव्यांगत्वाचा शाप जन्मतःच लाभतो किंबहुना नियती, प्रारब्ध, संचित असे काही असेल तर त्याचे भोग जन्मासोबतच येतात. आणि मग अवयवांच्या या त्रुटी अथवा विकलांगपणाला कार्यरत करण्याकरता संपूर्ण आयुष्यपणाला लागते. असे परावलंबी अवयव बुद्धी, गती, मती, असहकार असलेले मूल व त्यांचे कुटुंबिय नित्य नव्याने वेगवेगळ्या समस्यांना आयुष्यभर तोंड देत राहतात. असामान्य म्हणून जन्माला आलेल्या जीवाला सामान्य जीवन जगता येत.

२०११ च्या जणगणनेनुसार प्राप्त दिव्यांगांची संख्या खूप मोठी आहे. प्राथमिक आणि माध्यमिक शाळांमध्ये शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या आणि शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या यांची तुलना केली असता दिसून येते की, दिव्यांग विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक अधिकार प्राप्तीच्या दृष्टीने भारत देशाला मोठी प्राप्ती बाकी आहे. ६ वर्ष वयाच्या बालकांपासून ते उच्च शिक्षण घेणाऱ्या दिव्यांग शिक्षणासंबंधी कोणत्याही प्रकारची माहिती प्राप्त होत नाही. वयाच्या २१ वर्षापर्यंत ज्या दिव्यांगांना शिक्षण आवश्यक आहे. अशा दिव्यांगांची संख्या २०११ च्या जणगणनेनुसार १.२३ करोड आहे. ज्यापैकी ५३.४ लाख दिव्यांग मुली आणि महीला आहेत. तसेच जवळपास २० लाख दिव्यांग प्राथमिक, माध्यमिक आणि विशेष शाळेत शिक्षण घेत आहे. दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या

शैक्षणिक प्रगतीमध्ये सामाजिक भौगोलिक, कौटुंबिक, आर्थिक, सांस्कृतिक घटक यांचा परिणाम व भावनिक बुद्धीमत्तेचा समावेश कसा असतो हे अभ्यासणे अत्यंत आवश्यक आहे. या परिस्थितीच्या अभ्यासाने दिव्यांगांना मोठ्या प्रमाणात शैक्षणिक प्रवाहात आणता येईल म्हणून संशोधकास सदर विषय महत्वाचा वाटला. याकरिता परिस्थितीनुरूप चाचण्या देखिल तयार कराव्या लागतील. संशोधन निबंध विषयाची गरज व महत्व :-

समाजामध्ये सर्वसामान्य विद्यार्थ्यांसोबत दिव्यांग विद्यार्थ्यां ही शिक्षण घेतात. सामान्य विद्यार्थी व दिव्यांग विद्यार्थी एकत्र शिक्षण घेत असतांना दिव्यांग विद्यार्थ्यांना अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागते. या अडचणी जाणून घेण्याकरीता संशोधनाची गरज भासते. तसेच दिव्यांग विद्यार्थी यांचा विचार करत असतांना यामध्ये दिव्यांगांच्या २१ प्रकारांचा समावेश होतो. या दिव्यांगांकरीता शिक्षण वैद्यकीय मदत, स्वावलंबी होण्याकरीता प्रशिक्षण, पुनर्वसन करिता महाराष्ट्र शासन व सामाजिक संस्थांद्वारे काय मदत होते. तसेच शालेय स्तरावर शैक्षणिक साहित्य साधने यांचा अभाव अथवा मुबलकता याविषयी गरज वाटली. व्यक्तिला एखादी शारिरिक कमतरता असली तरी इतर ज्ञानेंद्रिय कार्यक्षम असतात. काहींना जन्मतःच अपंगत्व प्राप्त होते तर काहींना अपघात, आजार, जीवनसत्त्वाचा अभाव, पालकांमध्ये अशिक्षित अथवा परिस्थिती हाताळण्याच्या जाणीवेचा अभाव अशा मुलांना शिक्षणाची संधी दिली तर त्यांची प्रगती उत्तम होते. शिक्षण घेताना दिव्यांग बालकांना कोणत्या अडचणींना सामोरे जावे लागते हे शोधून काढण्यासाठी प्रस्तुत विषय निवडला आहे.

तसेच शाळेतील नियमित शिक्षणात व्यवसाय शिक्षणावर भर देणे आवश्यक आहे. सामान्य शाळेतील शिक्षकांना दिव्यांग बालकांच्या समस्या कशा हाताळायच्या याची पुर्णतः माहिती नसल्याने दिव्यांग

विद्यार्थ्यांकडे शिक्षकांचे कळत-नकळत दुर्लक्ष होते का? आणि होत असेल तर मग याविषयी शिक्षकांकडून काय काळजी घेतली जाते या बाबींचा अभ्यास करण्याची गरज वाटली. दिव्यांग मुलांना बऱ्याच वेळेस त्यांच्या व्यंगावरून विशेषणयुक्त नावाने सतत शाळेत, कुटुंबात, समाजात संबोधले जाते. याचा परिणाम बालकाच्या व्यक्तिमत्त्वावर मोठ्या प्रमाणात होतो. शिक्षक, पालक, मित्र यांचे सहकार्य या सर्व बाबींचा त्यांच्या जडणघडणीवर मोठ्या प्रमाणात परिणाम होतो का? तसेच कुटुंब व समाज यांच्या कडून त्यांना कशाप्रकारची वागणूक मिळते? या दृष्टीने दिव्यांग मुलांच्या शिक्षणाचे स्वरूप कसे आहे. त्याच बरोबर इतर ही क्रीडा प्रकार अथवा कलागुणांचा त्यांना फायदा होतो का? हे जाणून घेण्यासाठी प्रस्तुत विषयाची निवड केली होती.

भारतातील विशेषतः महाराष्ट्रातील दिव्यांगांच्या विचार केला तर शिक्षणाच्या प्रवाहात आलेला दिसून येत नाही. त्याच बरोबर शिक्षणाची समान संधी व सार्वत्रिकीकरण देखील योग्य प्रकारे झालेले दिसत नाही. त्यांची सामाजिक, आर्थिक विकासाची गती ही इतर समाजाच्या मानाने कमी आहे.

दिव्यांगांना शिक्षणाने विचार करण्याची क्षमता वाढते व जीवन जगण्याची दिशा बदलते हे समजण्यासाठी शिक्षण आवश्यक आहे. शिक्षणाबाबतची जाणीव जागृती करण्यासाठी सदर संशोधन गरजेचे आहे.

शारीरिक, मानसिक, भावनिक कमजोरी या कारणांमुळे होत असलेला त्रास दिव्यांग शिक्षणाला कमी महत्व देतात आणि म्हणूनच या दिव्यांगांचा समाजातील मुलांचा शैक्षणिक सहभाग वाढविण्याच्या दृष्टीने सदर संशोधन गरजेचे होते.

संशोधन निबंध विषयाचे शिर्षक :-

“ दिव्यांग बालकांच्या भावनिक, बुद्धीमत्ता व सामाजिक परिस्थिती अभ्यासण्याकरीता चाचणी विकसित करून त्यांचा दिव्यांग बालकांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर होणाऱ्या परिणामकारकतेचा अभ्यास.”

संशोधनाची निबंध विषयाचे उद्दिष्ट्ये :-

प्रस्तुत संशोधनाची उद्दिष्ट्ये ही पुढीलप्रमाणे

१. दिव्यांग बालकांच्या भावनिक बुद्धीमत्तेचा अभ्यास करणे.
२. दिव्यांग बालकांच्या सामाजिक परिस्थितीचा अभ्यास करणे.

३. दिव्यांग बालकांच्या भावनिक बुद्धीमत्तेचा शैक्षणिक प्रगतीवर होणाऱ्या परिणामकारकता अभ्यासणे.
४. दिव्यांग बालकांच्या सामाजिक परिस्थितीची शैक्षणिक प्रगतीवर होणारी परिणामकारकता अभ्यासणे.
५. दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीकरीता उपाययोजना सुचविणे.

संशोधनाची निबंध विषयाची परिकल्पना :-

१. दिव्यांग बालकांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर भावनिक बुद्धीमत्तेचा परिणाम होतो.
२. दिव्यांग बालकांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर सामाजिक घटकांचा परिणाम होतो.

संशोधन निबंध विषयाची व्याप्ती व मर्यादा :-

१. प्रस्तुत संशोधनात नागपुर विभागातील दिव्यांग बालकांच्या भावनिक बुद्धीमत्तेचा अभ्यास केला आहे.
२. प्रस्तुत संशोधनात नागपुर विभागातील दिव्यांग बालकांच्या भावनिक बुद्धीमत्तेवर होणाऱ्या सामाजिक घटकांचा अभ्यास केला आहे.
३. प्रस्तुत संशोधनात दिव्यांग बालकांच्या सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक, शैक्षणिक घटकांचा अभ्यास केला आहे.

संशोधन निबंध विषयाची संशोधन पद्धती :-

प्रस्तुत संशोधनात सर्वेक्षण संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. अभ्यास विषयाची स्थिती कशा प्रकारची आहे हे पाहण्यासाठी या पद्धतीचा उपयोग होतो. सर्वेक्षण म्हणजे प्रचलित तथ्यांचे संकलन, वर्णन, स्पष्टीकरण आणि मूल्यांकन होय. म्हणून या पद्धतीला माहिती गोळा करणारी पद्धत असेही म्हणतात. स्थानिक समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी या पद्धतीसारखी उपयुक्त दुसरी पद्धत नाही.

संशोधन निबंध विषयाची नमुना निवड :-

प्रस्तुत संशोधनाकरीता नागपुर विभागातील दिव्यांग मुले व मुलींची निवड करण्यात आली होती. संपूर्ण संशोधनाचा नमुना १०० होता. प्रत्येक विशेष शाळा, सामान्य शाळा व शालाबाह्य दिव्यांग बालकांची निवड करण्यात आली होती. प्रस्तुत संशोधनासाठी यादृच्छिक पद्धतीने नमुना निवड करण्यात आली होती.

संशोधन निबंध विषयाची संशोधनाची साधने :-

संशोधनातील परिकल्पनांचे मूल्यांकन करून अंतिम निष्कर्ष काढण्यासाठी आवश्यक माहिती व आकडेवारीला संशोधनाची आधार सामग्री म्हणतात. ही आधार सामग्री विश्वासाहर्त व वैध असावी लागते. गुणात्मक व परिणामात्मक आधार सामग्रीच्या प्राप्तीसाठी निरनिराळ्या प्रकारची तंत्रे व पद्धती वापरल्या जातात. त्यांनाच संशोधनाची साधने म्हणून संबोधल्या जाते. प्रस्तुत संशोधनात प्रश्नावली, मुलाखत, अनुसूची ही संशोधन साधने वापरण्यात आली होती.

माहितीचे संकलन व माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन :-

संशोधन प्रक्रियेमध्ये विविध साधनांच्या आधारे जी माहिती गोळा केली जाते त्या माहितीला माहितीचे संकलन म्हणतात. प्रस्तुत संशोधनात नागपुर विभागातील दिव्यांग विद्यार्थ्यांकडून, पालक, शिक्षक, मुख्याध्यापक यांच्याकडून प्रश्नावली, अनुसूची व मुलाखत या साधनांद्वारे संपूर्ण माहिती व अहवाल यांच्याद्वारे माहितीचे संकलन केले व संकलित माहितीचे संख्याशास्त्राच्या शास्त्रीय पद्धतीने वर्गीकरण करण्यात आले.

संशोधन निबंध विषयाचे निष्कर्ष :-

१. दिव्यांग विद्यार्थ्यांना विविध समस्यांना सामोरे जावे लागते.
२. दिव्यांग बालकांची भावनिक बुद्धीमत्ता साधारण असते.
३. दिव्यांग बालकांची भावनिक बुद्धीमत्तेकडे विशेष लक्ष दिले जात नाही.
४. दिव्यांग बालकांच्या सामाजिक परिस्थितीकडे दुर्लक्ष केले जाते.
५. दिव्यांग बालक शैक्षणिक प्रगतीमध्ये कमकुवत असतो प्रगतीबाबत विशेष जागृत असत नाहीत
६. दिव्यांग बालक शैक्षणिक प्रगतीबाबत पालकांमध्ये विशेष जागृकता नसते.
७. दिव्यांग बालक व सामान्य बालक ह्या वेगवेगळ्या अपत्यांच्या संगोपनात पालकांना अनेक अडचणी येतात.

८. माहिती अभावी व अज्ञानामुळे अनेक दिव्यांग बालकांच्या मातांना अनेक अडचणींना सामोरे जावे लागते.

९. ग्रामिण भागाबरोबरच शहरी भागातही दिव्यांगत्वाचे प्रमाण जास्त आहे.

१०. दिव्यांग बालकांच्या भावनिक बुद्धीमत्तेवर सामाजिक घटकांचा प्रभाव पडतो.

११. दिव्यांग बालकांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर भावनिक बुद्धीमत्तेचा परिणाम होतो.

१२. दिव्यांग बालकांच्या शैक्षणिक प्रगतीवर सामाजिक घटकांचा परिणाम होतो

संशोधन निबंध विषयाची शिफारशी :-

१. दिव्यांग पाल्यांच्या समस्या व भावनिक स्थिती जाणून घेऊन त्या सोडवून दिव्यांग पाल्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी पालकास मदत होईल.

२. समाजातील विविध दिव्यांगांचा विचार केला असता दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या पुर्नवसनाकरीता कार्यरत असणाऱ्या विविध विश्वस्थ संस्था, संस्था, अपंग कल्याण आयुक्तालय, यशदा, डाक्टर यांच्या मदतीने शिक्षक पालकांसाठी विविध शिबिर कार्यशाळा यांचे आयोजन करता येऊ शकते.

३. दिव्यांग बालकांचा आत्मविश्वास मोठ्या प्रमाणात वृद्धीगत होईल आणि दिव्यांग बालकांचे शैक्षणिक व सामाजिक स्थान उंचावेल.

४. दिव्यांग बालकांना, समाजातील पालकांना, शाळेतील मुख्याध्यापकांना, शिक्षकांना मुलांचा शैक्षणिक सहभाग वाढविण्यासाठी उपयुक्त ठरू शकतात.

५. दिव्यांग मुलांना शिक्षणाच्या प्रवाहात आणण्यासाठी व शैक्षणिक योजना काय असावयास हव्यात हे ठरविण्यास शासनाला देखील सदर संशोधन उपयुक्त ठरू शकतात.

संदर्भग्रंथ सूची

१. डा. हर्षानंद खोब्रागडे व प्रा.गोकुल डामरे २०१४, "सुलभ शैक्षणिक संशोधन पद्धती", अमरावती, सुगम प्रकाशन.
२. पंडीत बन्सी बिहारी १९९७ शिक्षणातील संशोधन पुणे नूतन
३. डा' संध्या लिमये मे २०१६, दिव्यांग बांधवांचा सर्व समावेशक प्रवास', 'योजना'

४. इंदुमती राव मे २०१६, 'शैक्षणिक धोरण आणि दिव्यांग', 'योजना'
५. जागतिक आरोग्य संघटना २०१२, दै. देशोन्नती अग्रलेख – संपादक
६. डा'.ठाकरे प्रमोद २००४
७. डा'.ठोकळ नर्मला १९९१, 'टीनेजर्स', मासिक महिला प्रबोधिनी

